

Árni Pálsson - Um bannlögin (1917)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundarréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skannað var eintak í vörslu Landsbókasafnsins (geymsla 6).

Forsíða er stimpluð Bókasafni Austurlands.

Höfundur skjalsins: Svavar Kjarrval (svavar@kjarrval.is)

UM BANNLÖGIN

EFTIR

ÁRNA PÁLSSON

ERINDI FLUTT Í REYKJAVÍK

19. MARZ 1917

Bókasafn
Austurlands

9857

REYKJAVÍK

PRENTSMÍÐJAN RÚN — 1917

Bannmenn Íslands, herrar og húsbændur okkar allra saman, hafa bæði fyr og síðar uppgötvað margan merkilegan og áður óheyrðan sannleika, bæði í sálarfræði, hagfræði, stjórnmálum og í enn þá fleiri efnum, sem oflangt yrði upp að telja. En síðasta uppgötvun þeirra er þó víst einna merkilegust, — að minsta kosti virðist hún hafa haft alveg óvenjuleg áhrif á geðsmuni bannliðsins. Bannlögin eru brotin! Hvern gat grunað, að slík býsn mundu gerast „með þjóð vorri“? En satt er það samt: höggormurinn skríður flár og falskur um endilanga Paradís, og lögreglan vanrækir skyldu sína eins og fyrri daginn. Skyldu nú aftur verða jetnir ávextir af skilningstrjenu? Nei, þrátt fyrir alt eru bannmenn góðrar vonar um, að svo illa muni þó ekki fara, og virðast þeir í því efni hafa alveg sjerstakt traust á kvenþjóðinni, Evu dætrum, að þær láti sjer víti formóður þeirra að varnaði verða. En ef til vill skjátlast þeim nú þar.

Auðvitað er bannmönnum ekki láandi, þó að þeir yrðu bæði hryggir og reiðir, er þeir urðu varir við þessi endemi, bannlagabrotin. Hinu kann margur að furða sig á, hvað seint þeim vanst, að gera ekki öllu vandasamari uppgötvun. Því að frá upphafi hefur allur almenningur þótst sjá ekki allfáar sprungur og glufur í bannmúrnum, og ef satt skal segja, hefur stundum verið fullörðugt að koma auga á nokkurn bannmúr. En þó sáu bannmennirnir engin missmíði á þessu verki sínu, — hin sjálfkjörnu háyfirvöld manndygðar og siðgæðis virtust blind! Jeg man eftir því, að jeg átti tal við merkan bannmann fyrir nokkrum mánuðum, og ljet þá víst í ljós einhverjar ókristilegar efasemdir, bæði um verðmæti bannlaganna í sjálfu sjer og ekki síður um hitt, að þau yrði nokkurntíma virt eða haldin á þessu landi. En maðurinn fullvissaði mig um, að jeg færi algerlega villur vegarins. Menn drykkju sig að vísu fulla eftir sem áður, en ekki í hinum bannsettu vínunum, heldur í suðuspritti. Og suðuspritt er ekki á móti lögmálinu! En hvað um það, — nú er það játað, að

lögmálið sje brotið og ekki örgrant um að mönnum finnist, að sumir spámenirnir hafi orðið sjer til skammar.

Jeg skil að vísu, að bannmönnum renni þetta mótlæti til rifja. En samt færi vel á því, að þeir reyndu að bera það með nokkurri þolinmæði. Það er ekki viðkunnanlegt, að heyra borgara landsins hafa í hótunum um að taka hús á mönnum, hafa endaskifti á þeim eða leika þá hraklega á annan hátt, eins og sumir herskáustu víkingar bannliðsins hafa gert. Þess er að minnast, að fleira er brotið en bannlögin. Jafnvel tíu lagaboðorð guðs eru brotin við og við án þess að skorin sje upp herör, og ættu þá bannmenn ekki að kippa sjer upp við, þótt þeirra boðorð reyndust líka nokkuð brothætt. Og enn þá síður ættu þeir að dirfast að halda áfram uppteknum hætti, að kæfa allar frjálsar umræður um þetta mál með ópum og óhljóðum, en brennimerkja hvern mótstöðumann sinn sem siðleysingja og illræðismann. Þeim verður sem fyrst að skiljast, að slíkt framferði er með öllu óhæfilegt og verður ekki þolað lengur. Það er einmitt þess vegna, að jeg hef tekið mjer fyrir hendur, að

tala hjer í kvöld um bannlögin, — að tala hjer á móti bannlögunum, bæði bannhugmyndinni sjálfri yfir höfuð, og þá ekki síður hinum íslensku bannlögum sjer í lagi, og þeirri aðferð, sem beitt var til þess að koma þeim hjer á.

Jeg hef frá öndverðu verið bannlögum andvígur, — hef talið þau bæði ranglát og skaðleg, og satt að segja virðist mjer það nú vera komið á daginn, að sú skoðun hafi við nokkur rök að styðjast, svo sem jeg síðar mun reyna að sýna fram á. En þó stendur mjer margfalt meiri stuggur af þeim hugsunarhætti, sem bannlögin eru sprottin af, heldur en af lögum sjálfum, því að af þeirri rót getur vaxið margskonar illgresi, jafnvel miklu skaðlegra en bannlögin, nema ráð sjeu sett við í tíma.

Það verður engan veginn með sanni sagt, að bannvinir hafi gert sjer mikið far um, að skilja hugsunarhátt mótstöðumanna sinna, eða meta rök þeirra. En þó er það sjerstaklega ein mótbára gegn banninu, sem þeir hafa æpt niður með alveg óvenjulega

stækri fyrirlitningu, en það er sú mót-bára, sú meginröksemd gegn því, að það skerði persónulegt frelsi manna, rýri mannrjettindi borgaranna svo tilfinnanlega, að það eitt út af fyrir sig geri lögin óhæf og óþolandi. Þegar á þetta er minst við templara, þá endurtaka þeir venjulega orðin „persónulegt frelsi“ með semháðulegustum framburði og reyna að láta sem dýpsta fyrirlitningu skína út úr sjer öllum. Og þar með á svo það mál að vera útkljáð. En fyr eða síðar verður mönnunum að skiljast, að hjer er mergurinn málsins. Bannið varð til vegna misskilnings „meiri hlutans“ (?) á þessu höfuðatriði. Og á því skeri strandaði það þegar í upphafi. Bannpólitíkin hefur mistekist af því að hún stendur á of lágu menningarstigi, af því að hún skilur ekki eða vill ekki skilja mannlegt eðli.

En þó er jeg ekki fráleitur því, að bannmennirnir hafi hjer nokkra afsökun. Frelsishugmyndir Íslendinga virðast satt að segja vera ákaflega reikandi, óákveðnar og þokukendar. Alt af þykjumst við vera að berjast fyrir frelsi. Og um langt skeið fyrirfanst tæpast sá Íslendingur, sem ekki

þóttist vera frjálslyndur. Og þó er frjálslyndi ein hin sjaldgæfasta vara hér á landi, eins og raunar víðar í löndum. Alt þjarkið, sem risið hefur út af óheillasambandi okkar við Danmörku, hefur verið stórskadlegt í þessu efni, eins og á svo mörgum öðrum sviðum. Við höfum komist altóðýrt að því, að fá að heita frelsisvinir. Við höfum ekki þurft annað en að „vera á móti Dönum“, — þá hefur öllu verið borgið. Og svo hafa „frelshetjurnar“ gasprað svo ógeðslega og „frelsis“baráttan ekki allsjaldan verið svo afkáraleg og roðhæsnisleg, að öllum hinum vitrari mönnum hefur staðið stuggur af, og jafnvel allur almenningur hefur fundið hvað feitt var á stykkinu. Af þessu hefur svo leitt að fjöldamargir menn hafa fengið óbeit á öllu frelsistali, að sjálft hugtakið „frelsi“ hefur stórfallið í gildi hjá þjóðinni, svo að það má nú tæpast heita verðmæt mynt í almennum umræðum hér á landi.

Þetta hafa templarar, vitandi eða óafvitandi, notað sjer. Þegar þjóðin var orðin sárleið á frelsisgaspri ófrjálslyndra og lítt mentaðra þjóðmálaskúma, þá var hægurinn hjá, að

gera allar frelsishugmyndir og allar kenningar um rjettmætt frelsi einstaklingsins tortryggilegar. Árið 1908 ósköpuðust engir meir út af þjóðfrelsinu heldur en sumir bannmennirnir. En um leið fengu þeir þjóðina til þess að stíga eitt hið ótvíræðasta spor aftur á bak, — í áttina frá öllum sönnum frelsishugsjónum, — sem hún nokkru sinni hefur stigið.

Orðið frelsi hefur ótal margar merkingar. Það frelsi, sem mest hefur verið rætt um hjer á landi, er þjóðfrelsið, eða rjettur þjóðarinnar til þess að stjórna sjer sjálf án íhlutunar frá annari þjóð. En hjer kemur til greina annars konar frelsi, þegnfrelsið, eða rjettur einstaklingsins til þess að stjórna sjer sjálfur án íhlutunar frá samborgurum sínum eða þjóðfjelaginu í heild sinni. Hvern rjett á einstaklingurinn gagnvart heildinni? Um þá spurningu hafa verið háðar endalausar deilur og blóðugar styrjaldir frá því er sögur hefjast í þessari heimsálfu. Hjer er sjálft meginatriðið í menningarsögu þjóðanna, og lífskjör þeirra og örlög hafa mikið til farið eftir því, hvernig afstaða þeirra hefur verið til þessa máls.

Ef maður skelfur allan þvætting og hugsunagraut utan af þessari spurningu, og virðir hana fyrir sjer allsnakta, þá hljóðar hún svo: Er einstaklingurinn til vegna ríkisins eða ríkið vegna einstaklingsins? Svörin, sem ríkin og þjóðflokkarnir hafa gefið, eru mjög sundurleit. Í fornöld var vald spartverska ríkisins yfir einstaklingnum nálega takmarkalaust, en Aþenuborg stóð þar á öndverðum meið. Jeg veit ekki, hvort bannmenn hafa borið saman menningargróðurinn í í þeim tveimur borgum. Á seinni öldum hafa vestrænu þjóðirnar, og sjerstaklega Englendingar, staðið fast á rjetti einstaklingsins gagnvart ríkinu, en Rússastjórn, sem bannmennirnir íslensku elska svo heitt og hafa vitnað svo oft til hin síðustu misseri, hefur litið nokkru öðru vísi á það mál. Spurningin er nú, í hvora áttina við heldur eigum að stefna, — hvort við eigum að varpa allri okkar áhyggju upp á kúgunarvald ríkisins, eða varðveita sjálfsákvörðunarrjett einstaklingsins sem helgan dóm í stjórnarfari okkar og löggjöf.

Að vísu hvílir öll þjóðfjlagsskipun á þeim grundvelli, að rjettur einstaklingsins er takmarkaður á margvíslegan hátt, til gagns fyrir heildina. Bannmennirnir þreytast aldrei á að stagast á þeim sannleika, sem þó vitanlega er viðurkendur af öllum óbrjáluðum mönnum. En jafnvíst er hitt, að öll velferð, menning og heilbrigði þjóðfjelaganna er í veði, ef viss ómissandi rjettindi einstaklinganna eru ekki sem ramlegast trygð gegn kúgunartilhneigingum þeirra, sem völdin hafa, hvort sem það eru arfbornir þjóðhöfðingjar eða pólitískir flokkar. Það er einmitt eitt hið allra vandasamasta verkefni löggjafans, að draga takmarkalínuna milli þess rjettar, sem þegninn á, og þess rjettar, sem þjóðfjelagið á, svo að hvorugum málsaðilja sje gert rangt til. Í því efni mun vera örðugt, ef ekki ókleift, að ákveða nokkrar fastar, ófrávíkjanlegar meginreglur. En siðmenningarþjóðir álfunnar eru þó áreiðanlega komnar að fastri niðurstöðu í ýmsum greinum. Málfrelsi og ritfrelsi, trúfrelsi og samkomufrelsi borgaranna er nú víðast trygt með grundvallarlögum þjóðanna sem ó-

missandi mannrjettindi. Og þá ekki síður athafnafrelsið, eða rjettur hvers einstaklings til þess að haga lífernisháttum sínum svo sem honum sjálfum sýnist, ef það að eins ekki kemur í bága við rjettmæta hagsmuni annara.

Jeg mintist áðan á rússneskt stjórnarfar. Mjer er kunnugt, að bannmenn standast eigi reiðari, en ef minst er á rússnesku kúgunina í sambandi við bannið, og vitna þá jafnharðan til hinna stjórnfrjálsu ríkja í Norður-Ameríku, þar sem bannlög hafa verið samþykkt. Jeg mun síðar minnst á, hver botnlaus ósannindi þeir hafa flutt um bannlöggjöfina í Ameríku, en læt mjer hjer nægja að taka það fram, að órjettmæt lagaskerðing á einstaklingsfrelsinu er nákvæmlega sama eðlis, hvort sem hún stafar frá einvöldum þjóðhöfðingja eða einvöldum meiri hluta. En hitt, hvað þeir reiðast, ef minst er á rússneskar stjórnarfarshugsjónir við þá, sprettur eingöngu af því, að þeir hafa aldrei hugsað um bannmálið í samhengi við önnur málefni þjóðfjelagsins. Oft og tíðum virðast þeir ekki sjá neitt annað mál en það, svo vendilega hafa

þeir rífið það út úr samhengi við alt annað, — enda vilja þeir í því efni beita meginreglu í lagasetningunni, sem þeir fyrirðæma, eða þykjast fyrirðæma, á öllum öðrum sviðum. En sú meginregla er rússnesk, enda knjett af Nikulási II., átrúnaðargoði allra íslenskra bannmanna.

Hvers vegna heimtuðu templarar og þeirra fylgifiskar vínbann yfir þetta land? Því er fljótssvarað: Vegna þess háska, sem þeir sögðu, að þjóðinni stæði af vinnautninni. Jeg ætla mjer ekki að eyða orðum að öllum þeim öfgum og ofstækiskenn-ingum, sem þeir hafa flutt um skaðsemi vínsins. Ef helmingurinn væri sannur af því, sem þeir hafa verið að prjedika um „áfengiseitrið“ og skaðsemi þess, þá skil jeg ekki að til væri nokkur heilbrigð manneskja fyrir norðan Alpafjöll. En jeg skal ekki fara frekar út í þá sálma, því að jeg ætla ekki að mótmæla því, að mikið ilt geti hlotist af vinnautn. Samt vil jeg leyfa mjer að skjóta hjer fram þeirri spurningu til bannmanna, hverju það muni sæta, að

kákasiski þjóðbálkurinn hefur frá upphafi verið frumherjinn á fram-sóknarbraut mannkynsins nálega í öllum efnum, og hefur þó frá alda öðli drukkið vín og það í óhófi? Hvernig stendur á því, að Kínverjar tóku ekki forustuna, — því að ekki drekka þeir vín? Eða Múhamedstrú-armenn, sem þó aðallega drekka kaffi, eins og templarar, en alls ekki vín? Hvernig stendur á slíkum dularfullum fyrirbrigðum? Bannmenn segja þó, ef jeg man rjett, að vínið sje hræðilegasta plága mannkynsins, mannskæðara en styrjaldir og drep-sóttir, drjúgara til óhappa og óham-ingju, en allar Egyptalands plágur samanlagðar. Og hvernig mátti þá þetta verða, að hvítu fyllisvínin tóku leiðsöguna, en ekki gulu templararnir í Peking, eða bannmennirnir í Kon-stantínópel? Mjer þætti gaman að vita, hverig bannmenn svara þeirri spurningu!

En eins og jeg áður tók fram, kemur mjer ekki til hugar að neita, að vinnautn geti verið og sje oft mjög skaðleg. Ekki dettur mjer held-ur í hug að hafa á móti því, að lög-gjöf og landstjórn veiti áfengismál-

inu afskifti. Jeg vil hjer líta á það eitt, hvort sú aðferð, sem templarar hafa beitt í þessu máli, — bannaðferðin, — er skynsamleg og rjettmæt. Hitt getur þá legið í þagnargildi á meðan, hvort hún er framkvæmanleg.

Jeg býst við að okkur öllum, bannmönnum líka, komi saman um, að þessari þjóð standi háski af fleiru heldur en víni. Og jeg býst við að mjög margir líti svo á sem jeg, að margt sje okkur miklu háskalegra en vínið. Jeg skal ekki ríða á garðinn þar sem hann er lægstur. Prentfrelsið er áreiðanlega einn hinn veigamesti ávöxtur af frelsishreyfingum síðustu alda. Og þó hefur það reynst þjóð vorri — og raunar fleiri þjóðum — einn hinn mesti háskagripur. Mjer er óskiljanlegt annað, en að öllum hugsandi mönnum standi stuggur af því, hverjum ókjörum af heimsku og fá fræði, af ósannindum og ódrenglyndi prentsmiðjurnar eru látnar hella út yfir þessa þjóð. Það gegnir furðu, að nokkrum heilvita manni skuli koma til hugar, að vinnautnin, sem þó áður fór síþverrandi, sje nokkuð viðlíka þjóðarböl eins og misbrúkun prent frelsisins, sem hjer fer sívaxandi.

Hjer er ekki vígður prestur til hins ljelegasta útkjálkabrauðs, án þess að hann geti sýnt það og sannað, að hann hafi fengið þá mentun og þann undirbúning, sem geri hann hæfan til þess að gegna embætti sínu. En hitt leyfist hverjum óvöldum bögbósa, að prjedika fyrir öllum lýðnum, — að stofna blöð og tímarit og gera sig að leiðtoga almenningsálitsins, án þess nokkur geti þar haft hönd í bagga með. Jeg skal ekki fara fleiri orðum um þetta að sinni, en sá hefur ekki augu til að sjá með og ekki eyru til að heyra með, sem ekki skynjar, að í blaðamensku vorri hafa á síðustu árum þau fyrirbrigði gert vart við sig, sem þjóðinni er bæði háski og hneisa að. Og væri þá ekki ástæða til, að umboðsmönnum þjóðfjelagsins væri fengið vald til þess að taka eitthvað í taumana? Mjer er kunnugt, að margir bannmenn líta á þetta mál, — misbrúkun prentfrelsisins, — alveg eins og jeg, og ef nokkurt samhengi væri í pólitískum hugsunum þeirra, þá ættu þeir allir einum munni að krefjast þess, að löggjöf og landstjórn ljetu það ekki afskiftalaust, hvað borið er á borð fyrir þjóð-

ina í blöðum og tímaritum. Jeg hygg, að ekki sje mögulegt að bera bríður á, að slík krafa væri í fullu samræmi við bannpólitíkina. En okkur andbanningum getur aldrei komið til hugar, að sú leið sje fær. Við erum ef til vill vantrúarmenn á margt, en höfum þó óbifanlega trú á vissum meginreglum um lagasetning og stjórnarfar. Hlutverk ríkisins er margvíslegt. En eitt er víst, — að það má aldrei beita sömu aðferð við borgarana sem barnfóstran beitir við börnin. Maðurinn og þjóðfjlagið vex og þroskast samkvæmt innri hvöt og óskrifuðu lögmáli. Ríkið getur að vísu rjett einstaklingnum hjálparhönd, t. d. með því að gera honum sem greiðast að afla sjer þekkingar og fræðslu. En ef þeir, sem lögunum eiga að ráða, ætla sjer að skapa vissa manntegund úr borgurunum, þá er ekkert vissara, en að alt þjóðlífið vanskapast. — Jeg mintist á prentfrelsið. Ríkin í Evrópu, og sú stofnun, sem verið hefur völdugri en nokkurt ríki álfunnar, kaþólska kirkjan, hafa reynt það til þrautar að skamta þegnum andlega fæðu úr hnefa. En sú bannpólitík er nú fyrir löngu gjald-

þrota. Fyrir sárkeypta reynslu hafa allar siðmenningarþjóðir álfunnar komist að þeirri niðurstöðu, að öll takmörkun á prentfrelsi leiði að eins til ills eins, til spillingar og kúgunar, til andlegs dauða og myrkravalds. Og nú á síðustu dögum siglir hið mikla bannland Rússland líka í kjölfar hinna þjóðanna. — Nei, svo háskaleg sem misbrúkun prentfrelsisins er, þá er þó að eins einn vegur til þess að ráða bætur á því meini. En það er að efla svo siðferðilega og vitsmunalega menning þjóðarinnar, að hún geti ekki lagt sjer hvern óþverra til munns. Þá löngu og torsóttu leið verðum við að fara, blátt áfram vegna þess, að engin önnur leið er fær.

Jeg get líka minnst á annað dæmi. Svo sem kunnugt er gengu hjer á landi um nokkrar aldir lög, sem nefndust Stóri-dómur. Sjálfsagt allir, sem hjer eru, munu vita, hver mannlegur breyskleiki það var, sem átti að beisla með Stóra-dómi. Og sjálfsagt er óþarfi að fjölyrða um, hvernig sú tilraun tókst. Jeg vil að eins geta þess, að fáeinum árum eftir að Stóri-dómur var dæmdur, átti biskupinn á

Hólum, sjálfur Guðbrandur Þorláksson, barn í lausaleik. Og nokkru seinna varð Skálholtsbiskupi, herra Oddi Einarssyni, sama yfirsjón. Báðir voru þeir siðavandir og refsingasamir og fylgdu Stóra-dómi fast fram í sínum biskupsdæmum. En svo gáfust þau bannlögin.

Mótspyrna okkar andbanninga gegn bannlögunum er þá aðallega sprottin af því, að við höfum rótgróna vantrú og megna óbeit á þeirri meginreglu, sem þau byggjast á. Við erum sannfærðir um, að ef sú meginregla gerir vart við sig á fleiri sviðum, þá sje úti um alt einstaklingsfrelsi hjer á landi, og við getum eigi sjeð neina skynsamlega ástæðu til þess, að henni verði eigi víðar beitt en í áfengismálinu. Þeir sem á annað borð eru bannlagahugmyndinni hlyntir, geta þó eigi neitað, að úr því að slíkt einstakt hjálpræði er að henni, þegar henni er beitt gegn vinnautninni, þá ætti þó að mega grípa til hennar oftar og víðar, t. d. gegn tobaksnautn og misbrúkun prentfrelsis. — En þó full trygging væri fyrir því, að bannpólitíkinni væri haldið

svo í skefjum, að hún færði aldrei kvíarnar lengra út, en hún þegar hefur gert, þá er hún samt háskaleg frelsi manna og friðsamlegri sambúd borgaranna í landinu. Jeg skal nú leitast við að gera grein fyrir, við hvað jeg á með þeim orðum.

Þegar Pelopseyjarófriðurinn hafði staðið í eitt ár, hjelt Perikles, — hinn sjálfkjörni foringi Aþenumanna, — minningarræðu um þá menn, sem fallið höfðu í ófriðnum á þessu fyrsta ári. Þessi ræða hins mikla málsnillings og stjórnámamanns varð þó aðallega eldheit eggjunarræða til þeirra, sem eftir lifðu. Hann minti þá á, hve mikið þeir ættu í húfi, hve glæsiglegum þroska borgarafjelag þeirra hefði náð, hve listir og vísindi væru á háu stigi, hve stjórnarlög þeirra væru frjálsleg o. s. frv. — Á einum stað í ræðunni standa þessi merki-legu orð: „Og eins og frelsið mótar borgaralegt líf vort að því er til stjórnarfarsins kemur, þannig mótar það einnig alla daglega breytni vora. Vjer höfum eigi sívakandi tortryggisaugu hver á öðrum. Vjer reiðumst engum manni, þótt hann í ýmsum athöfnum sínum fari að eigin geðþótta,

og eigi gerum vjer hverir öðrum þess konar smán, sem minkun er að í augum meðborgaranna, þótt eigi hafi hún fjárútlát í för með sjer.“ — Þegar jeg las þessi orð í fyrsta sinn, hafði jeg heyrt ýmislegt um dýrð hinnar fornu Aþenuborgar. En þó held jeg að jeg hafi fyrst þá fengið nokkurn skilning á því, hvernig á því stóð, að Aþenuborg var vermireitur lista og vísinda, miðdepill hinnar sterkustu og glæsilegustu andlegu starfsemi, sem nokkurn tíma hefur þekst á þessari jörð. Það hefur tæpast verið hið stjórnarfarslega frelsi, sem skapaði hina veglegu sögu Aþenuborgar, heldur þetta frjálsslyndi, sem Perikles talar um, það frjálsslyndi, sem er umburðarlyndi, af því að það er sprottið af djúpum skilningi á mannlegu eðli. Það var virðing Aþenumanna fyrir einstaklingsfrelsinu, sem gerði borg þeirra að griðastað alls hins besta og göfugasta, sem þá var til í hinum gríska heimi.

Mikilsvirtu bannmenn! „Vjer höfum ekki sívakandi tortrygnisaugu hverir á öðrum.“ Jeg er ákveðinn og eindreginn mótstöðum. bannlaganna meðal annars vegna þess, að jeg á

ekki heitari ósk heldur en að Íslendingar gætu einhvern tíma með góðri samvisku tekið sjer í munn orð Perikless. Hvenær sem sú stund kemur, þá verða Íslendingar orðnir hámentuð þjóð. En bannlöginn ykkar, þau ófriðhelga „prívat“-líf manna, þau setja einn borgarann til höfuðs öðrum, þau segja þeim að „hafa sívakandi tortryggisauka hver á öðrum“, og glæða þar með allan þann ofsóknaranda og kúgunarlöngun, sem nóg var til af áður í smásálunum. Það einkennir allvel þann anda, sem borið hefur fram bannlögin, að í hinu fyrsta fáránlega lagafrumvarpi, sem bannmenn lögðu fyrir alþingi, var uppljóstrunarmanni ætlað sektarfje hálf til móts við landssjóð. Með öðrum orðum: hjer átti að ala upp heilan herskara af vellaunuðum njósarmönnum. Á dögum Perikless, og þó einkum síðar, voru til í Aþenu menn, sem gerðu það að atvinnu sinni að ljóstra upp yfirsjónum náungans. Þeir voru nefndir sykofantar, en það orð er nú notað sem smánaryrði í flestum tungumálum Evrópuþjóðanna.

Jeg á nú eftir að fara nokkrum orðum um þá aðferð, sem beitt var þegar bannið var lögleitt. Um hitt get jeg verið fáorðari, hvernig það hefur reynst í framkvæmdinni, því að þar eru dæmin deginum ljósari, svo að um það atriði þarf ekki að fjölyrða.

Þegar fyrst var farið að hreyfa aðflutningsbanni hjer, þá var gert ráð fyrir, að bannið gæti ekki orðið að lögum nema fjórir fimtu hlutar kosningarbærra manna væru því fylgjandi. Seinna var talað um tvo þriðju hluta, en við atkvæðagreiðslu þá, sem fór fram haustið 1908, greiddu að eins $\frac{3}{5}$ kjósanda atkvæði með banninu, en á móti $\frac{2}{5}$, þ. e. a. s. af hverjum 100 kjósöndum voru 60 bannmenn, en 40 andbannigar. Auðvitað settu templarar það ekki fyrir sig, að banninu höfðu ekki unnist jafnmargir fylgismenn sem upphaflega hafði verið ráðgert, heldur ljetu þeir knje fylgja kviði, knúðu bannlögin í gegnum þingið og vitnuðu í þjóðarviljann.

Veslings íslenski þjóðarviljinn! Engin skepna á guðs grænni jörðinni held jeg að sje eins illa útleikin sem

Þessi kynjaverá, sem þó er svo einstaklega kyrlát, svo bljúg og hófsöm, að hún bærir varla nokkurn tíma á sjer, svo feimin, að hún er alt af í felum. En hvenær sem íslenskur stjórnmálamaður þarf að þurka forina af fótunum á sjer, þá er þjóðarviljinn tekinn fram og notaður sem skóþurka. Og hve nær sem einhver leiðtoganna fyrirverður sig fyrir það sem hann er að gera, þá er þjóðarviljinn notaður sem skjólgarður og skriðið á bak við hann. Og hvenær sem röksemdaþrot verða í opinberum umræðum, þá er þjóðarviljinn gerður að hæstarjetti og vitnað í hann. Mjer mundi eigi endast kvöldið, ef jeg ætti að telja og tjá, til hve margvíslegrar notkunar greyðið er haft. En meðal margs annars er hann sá asni, sem allir okkar pólitísku frelsarar ætla að halda innreið sína á í Jerúsalem (þ. e. ráðherra-höllina). Það vantar svo sem ekki, að hann er í heiðri hafður hjer á landi og honum sungið lof af mörgum munnum. En samt sem áður finst mjer þetta fremur aumleg tilvera.

Það mundi leiða mig alt of langt frá aðalefninu, að fara hjer út í

langar rannsóknir um þetta efni. Það væri mikið mál, ef það væri rétt og rannsakað til hlítar, hvenær þau skilyrði eru fyrir hendi, að þjóðarvilji geti myndast, og eins hitt, á hvaða svæðum hann á að ráða, ef hann er til, og á hvaða svæðum hann ekki má ráða. Jeg ætla mjer hjer að eins að kasta fram þeirri spurningu, á hvern hátt muni gerlegast að uppgötva þjóðarviljann, hinn sanna vilja þjóðarinnar í hverju sem er. Því að sá þjóðarvilji, sem stjórnmálamennirnir okkar eru alt af að elta á röndum, — hann er venjulega ekkert annað en hugarburður, ekkert annað en þokubólstrar og skýstrókar, sem eru horfnir sjónum áður en varir.

Jeg veit að það er almenn skoðun, að vilji þjóðarinnar komi skýrast fram við almennar, leynilegar atkvæðagreiðslur. En jeg er í talsverðum vafa í því efni. Tökum nú til dæmis þetta áfengismál. Íslendingar og forfeður þeirra hafa neytt áfengis frá því er sögur fyrst hefjast af þeim. Þeir hafa ekki alt af neytt þess í jafnríkum mæli, síðustu áratugina t. d. talsvert minna en áður gerðist. En alt fram til bannaldar

munu flest heimili á landinu hafa keypt meira eða minna af víni. Og eftir að bannöld hófst, kvað það ekki vera eins dæmi, að menn hafi vætt á sjer varirnar. Í þessu virtist óneitanlega sýna sig nokkurn veginn eindreginn þjóðarvilji. Og jeg verð að játa, að mjer virðist að atkvæðagreiðslan haustið 1908, þar sem 60 stóðu á móti 40, taki ekki algerlega af skarið.

Efasemdirnar aukast þvert á móti, þegar þess er gætt, hvernig sú atkvæðagreiðsla var undirbúin. Öðrum megin stóð langöflugasta fjelag landsins, sem árum saman hafði barist fyrir sínum málstað með óbifanlegri stefnufestu og einsýnu ofstæki, fjelag, sem styrkt var af almannaþje, og hafði þar að auki við að styðjast alla þá ósjálfráðu lotningu, sem múgurinn jafnan sýnir þeim, sem gera sig að talsmönnum siðgæðis og manndygðar. En hinum megin stóð — alls enginn! Það er og verður andbanningum til eilífrar minkunar, hvað andvaralausir og rænulausir þeir voru, einmitt þegar mest lá við, að þeir ljetu eitthvað til sín taka. Jeg get ekki sjeð, að þeir hafi neina aðra afsökun en þá, að einmitt þetta ár, 1908, geys-

uðu hamslausar pólitískar æsingar hjer á landi, og hefur það sjálfsagt dregið huga margra manna frá bannmálinu. En afleiðingin varð sú, að aldrei hefur almenningur orðið fyrir jaðneinhliða áhrifum í neinu máli eins og við þetta tækifæri. Og þó marðist ekki stærri meiri hluti með banninu en þetta, 60 atkvæði gegn 40.

Það vill líka svo vel til, að bannmönnum hefur gefist tækifæri til að sýna, hvað mikið traust þeir hafa í raun og veru á þjóðarviljanum í þessu máli. Á alþingi 1909 kom fram sú tillga, að bera skyldi bannlögin eins og þau voru afgreidd frá þinginu undir atkvæði almennings. En þá máttu bannmenn ekki heyra á slíkt minnst, þjóðarviljinn hafði gert skyldu sína og nú þurfti ekki frekar á honum að halda. Þjóðin hefði þó að eins verið spurð um það eitt, hvort hún væri hlynt eða mótfallin banninu. En aldrei um hitt, hvernig hún hugsaði sjer að bannhugmyndin skyldi framkvæmd að lögum, nje hve nær það ætti að gerast. Hjer var því alt í lausu lofti, og þess vegna brýn ástæða til þess að leita til þjóðarinnar aftur, ekki síst fyrir þá, sem sífeldlega voru

með þjóðarviljann á vörunum. En nærri því var nú ekki komandi við bannmenn. Og vegna hvers ekki? Vegna þess að þeir þorðu ekki að treysta því, að þjóðarviljinn væri sín meginn.

Þeir höfðu líka talsverða ástæðu til þess að fara varlega að því, að leggja mál sitt aftur undir dóm þjóðarinnar. Í æsingahríðinni á undan atkvæðagreiðslunni höfðu þeir beitt margskonar fortölum við þjóðina, og er ekki ofsagt, að sumar staðhæfingar þeirra voru ekki vegnar á gullvog sannleikans. Jeg skal hjer að eins minnst á eitt atriði. Þeir voru geysimargorðir um bannlöggjöfina í nokkrum ríkjum í Norður-Ameríku og hjeldu endalausar hrókaræður um alla þá blessun sem af henni hefði leitt, — aukna velmegun, betra heilsufar o. s. frv. En hitt láðist þeim að segja satt frá, hvernig þeirri bannlöggjöf væri varið. Þeir ljetu ýmist í veðri vaka, eða fullyrtu berum orðum, að í Bandaríkjunum í Ameríku væri algert aðflutningsbann, alveg samskonar bann og þeir vildu fá lögleitt hjer á landi. Og auðvitað hafði þetta hin mestu áhrif á okkar ístöðu-

lausu þjóð, sem oft og tíðum virðist eiga svo sárbágt með að hugsa sjálf sín eigin mál, og varpar þá allri sinni áhyggju upp á „reynslu manna í öðrum löndum.“ En staðhæfingar templara um bannlöggjöfina ámerísku er helber uppspuni! Í bannríkjunum þar leyfist hverjum sem vill, að flytja inn áfengi til eigin nota, það er að eins vinsalan, sem er bönnuð. Templurum er ekki til neins að halda áfram að kaldhamra sín gömlu ósannindi um þetta atriði, því að það má sýna og sanna hvenær sem er, að þar hafa þeir farið með rangt mál frá upphafi og sjálfsagt vísvitandi. En skyldi nú ekki einstaka bannmanni geta farið að skiljast, að það er engin furða, þótt óvenjulega nærgöngul nauðungarlög, sem hafa verið knúð fram með ofríki og ósannindum, njóti eigi sem mestrar virðingar og vinsældar hjá þjóðinni? —

En hvað segja nú annars templarar um að fara að dæmum bannríkjanna í Ameríku og banna vinsölu, en leyfa privatmönnum að flytja inn vín eftir eigin vild? Þeir haf hálofað svo þá bannlöggjöf, að maður á bágt með

að hugsa sjer, að þeir geti haft á móti, að hún yrði líka reynd hjer. Eða ætla þeir að jeta ofan í sig alt sem þeir hafa sagt um banndýrðina í Ameríku, ef það mál kynni að koma á dagskrá hjer á landi?

Þegar kom á þing 1909 var heldur en ekki völlur á templurum. Þessi 60%, sem þeir höfðu krækt sjer í með misjöfnum meðulum, töldu þeir nú vera alla þjóðina, og nú þóttust þeir hafa ráð mótstöðumannanna í hendi sjer. Þeir settust því við að semja lagafrumvarp, sem áreiðanlega er eitt hið furðulegasta skjal, sem nokkru sinni hefur legið fyrir alþingi, og er þá langt til jafnað. Við þetta tækifæri hef jeg ekki tíma til að minnast á fleiri en tvö atriði frumvarpsins, en það ætti líka að nægja til þess að sýna, hvílíkt mannvit og mannúð var hjer að starfi.

Hver sá sem uppvís yrði að því, að hafa flutt inn áfengi, átti í fyrsta sinn að sæta 300—5000 kr. sektum. Brot í annað sinn varðaði ekki minna en 8 mánaða fangelsi. Brot í þriðja sinn varðaði betrunarhúsvinnu.

Þegar þessi lagagrein er samin, er vín drukkið um þvert og endilangt Ísland, eins og gert hefur verið frá landnámtíð. Að frátöldum æstustu templurum, kom tæpast nokkrum lifandi manni til hugar, að nokkur ósvinna væri að því, nema það væri gert í óhófi, — hvað þá heldur að það væri glæpsamlegt atferli. Sjálfir bannmennirnir hafa hlotið að vita, að jafnvel yfirgnæfandi meiri hluti af þessum 60%, sem greitt höfðu atkvæði með þeim, voru að því leyti af alveg sama sauðahúsi sem aðrir landsmenn. Með öðrum orðum: samkvæmt rjettarmeðvitund þjóðarinnar var vínið leyfileg og sjálfsögð verslunarvara, eins og alt af hafði verið, óviðjafnanlegt hressingarlyf og jafnvel nauðsynjavara í samkvæmum og á mannamótum. Og svo ætla templarar að vinna bug á þessum óvini sem á svo rík og gömul hugtök í huga þjóðarinnar, blátt áfram með því, að stinga hverjum manni inn í b betrunarhúsið, sem flytur inn einn pennadropa af öli eða rauðvíni? Getur nú hugsast meiri fólkska og ofstæki í málafylgi heldur en þetta? Eða munu auðfundnir löggjafar, sem síður kunni

tök á mannlegu eðli, en þeir sem fjallað hafa um þetta frumvarp?

Annað merkis-ákvæði frumvarpsins mælti svo fyrir, að ef embættismaður vanrækti að hefja rannsókn út af bannlagabrotum, skyldi hann sekur, svo sem sjálfur hefði hann framíð brotið. Nú gat brotið varðað betrunarhússvinnu, og átti þá embættismaðurinn auðvitað að sæta sömu hegningu. En svo er bætt við í 2. málsgrein sömu greinar, að ef embættismaður geri sig oftár en einu sinni brotlegan um slíka vanrækslu, skuli hann missa embættið. Með öðrum orðum: fyrst má dæma manninn í betrunarhúsið, þaðan er honum ætlað að fara aftur inn í sitt fyrra embætti, eins og ekkert hefði í skorist, — en embættið missir hann svo, ef hann verður aftur brotlegur! Að slíkri lögspeki þarf væntanlega ekki að eyða orðum. Hjer haldast vitsmunir og drenglyndi svo fast í hendur, að maður gefst upp við að gera nokkrar athugasemdir.

Auðvitað lagfærði Alþingi frumvarpið að svo miklu leyti sem hægt var að lagfæra slíka smíð, og gekk frá því á þann hátt, sem öllum er

kunnugt. En áður en jeg lýk máli mínu, verð jeg þó að minnst á eitt atriði, sem að minni hyggju bregður skínandi björtu ljósi yfir sálarástand bannmanna og sýnir, að bannhugmyndin hefur heltekið svo hug þeirra, að hún hefur nálega swift þá bæði sjón og ábyrgðartilfinning á öðrum sviðum. Á þinginu 1909 var auðvitað talað um, að bæta þyrfti landssjóði upp þann tekjumissi, sem bannið bakaði honum. En formælandi bannmanna, Björn Jónsson, lýsti því yfir, að engin vandkvæði mundu verða á því, bannmenn hefðu hugsað málið og „leiðin virðist furðu greið“. Með þetta munu menn svo hafa gert sig ánægða í svipinn, en á þinginu 1911 stóð Björn Jónsson sem ráðherra og hafði þá ekki gert neinar ráðstafanir til þess að fylla upp í það stóra skarð, sem hann og hans menn höfðu höggið í tekjur landssjóðs. Bannið var fengið og þar með var öllu borgið! En ætli að menn viti nokkurt dæmi um ískyggilegra háttalag en bannflokkurinn og ráðherra hans sýndu í þessu máli? Hjer sýnist skeytingarleysið um hagsmuni landsins vera komið á svo hátt stig,

að lengra verði ekki komist. „En alt má bjóða Íslendingum“, eins og einn bannmaðurinn sagði nýlega. Og loks voru Íslendingum boðin farmgjaldslögin, sem alþingi samþykkti í vandræðum sínum, til þess að bæta landsjóði upp vínfangatollinn, þótt flestir væru harðóánægðir með þau lög og sjeu það enn þá.

Í blaðaupphoti því, sem nokkrir bannmenn hafa verið að reyna að koma af stað hjer í Reykjavík síðustu vikurnar, hafa þeir enn á ný hamað sig undir merki þjóðarviljans. Enn sem fyr ætla mennirnir sjer þá dul, að telja sjálfum sjer og öðrum trú um, að öll þjóðin eða yfirgnæfandi meiri hluti hennar sje einn harðsnúinn bannflokkur. Og þó vita þeir, að jafnvel bannvilji sumra bannlagafeðranna, þeirra er á alþingi sátu 1909, hefur eigi reynst traustari en svo, að þeir hafa gerst bersyndugir um brot á sínum eigin lögum, — eða þá notað sjer smuguna, sem upphaflega var höfð í lögnum handa auðugum mönnum, til þess að fylla sinn eigin kjallara með víni. Satt að segja er

til mikils mælst, að almenningur beri djúpa lotningu fyrir lögum, sem ekki eru í meira heiðri höfð af sjálfum höfundunum. Enda ætti sú raun, sem þegar er fengin, að bera hverjum heilskygnum manni ólygið vitni. Lögin hafa verið brotin, margbrotin, þverbrotin kringum allar landsins strendur. Og hjer er ekki aðræða um myrkra-syndir eða launbrot,—heldur brot, sem framin eru þjóðsýnilega, í glaða sólskini og í fullu trausti þess, að það sjeu að eins örfáir menn, sáralítill minni hluti þjóðarinnar, sem hafi nokkra tilhneigingu til þess að hreyfa hönd eða fót lögunum til varnar. Í raun og veru hafa bannlögin aldrei gengið í gildi hjer á landi. Og þó vildi bannmönnum það óvenjulega happ til, að heimsstyrjöldin skall á einmitt um þær mundir, sem þeir áttu að fara að beita lögum sínum. En jafnvel sjálf siglingateppan hefur ekki getað hjálpað banninu við! Og hvað mun þá verða eftir ófriðinn?

Mjer og mörgum öðrum er það hið mesta forvitnismál, hvað lengi bannmenn muni geta haldið áfram að þverskallast bæði móti skynsamlegum röksemdum og óyggjandi staðreynd-

um. Enn þá virðist svo, sem engan bilbug sje á þeim að finna. En þeir munu sanna, að þeim tjáir lítið að skammast í blöðunum og hafa í heitingum. Og ekki mundi hitt gefast betur, þótt þeim móti öllum líkum gæti tekist að herða á hegningarákvæðum laganna. Hafi bæði yfirvöldum og almenningi verið óljúft að beita þeim eins og þau eru nú, hvernig mun þá fara, ef þau eru gerð strangari og ranglátari? Bannmenn ættu að kunna fótum sínum svo forráð, að þeir gerðu engar tilraunir í þá átt.

Því ástandi, sem bannlögin hafa skapað hjer á landi, má lýsa með tveimur orðum. En þau orð eru: ófrelsi og svik! Heill og heiður þjóðarinnar liggur við, að slíkt hneyksli geti eigi haldist í mörg ár enn.

